

תוכן העניינים

5	עם הספר – מאת פרופסור חיים רבין
8	הקדמת המחבר
9	הצגת הבעיה
18	דיונים והצעות בעניין הכתיב
28	טענות ונימוקים
28	שימוש בשתי השיטות
32	שימוש בלעדדי בשיטה אחת
32	כתיב חסר
34	כתיב מלא
39	כמה לנקד
39	בעד ניקוד מלא
41	נגד ניקוד מלא
48	חוסר ניקוד
48	ניקוד חלקי
50	הצעות לשיטות כתיב חדשות
50	הסדרת הכתיב המלא
52	“כללי הכתיב חסר הניקוד”
66	שיטות ניקוד חלקי
75	שינויים בכתב העברי
75	שינויים בכתב המבוססים על יסודות מקובלים
97	שינויים בכתב, שנעשה בהם שימוש ביסודות מבחון
106	כתיבת עברית באותיות רומיות
119	סיכום השינויים המוצעים

126	נספח I מיוזח לקרי
130	נספח II ליקוייו של הכתיב הבלתי־מנוקד
138	נספח III קשיי סידור הניקוד במכונת הדפוס
142	רשימת הציוורים
144	ביבליוגרפיה
151	מפתח המשתתפים בדיונים הרשמיים
155	מפתח השמות
163	תוספות

עם הספר

הכתב, כמו הלשון האנושית שהוא משרתה, הוא כלי ופונקציה של החברה. התמורה התמידית היא אחד מקווי האופי של החברה האנושית, ובין שאר פעילויותיה משתנה גם הלשון בלי הרף. הכתב גם הוא משתנה, פושט צורה ולובש צורה. כידוע צורת האותיות באפיגרפיה ובכתב־יד היא מסימני ההיכר העיקריים לקביעת זמן כתיבתם. כאן מדובר בצורת האותיות או הסימנים, אך גם אופיו של הכתב אינו בר קיימא. ללא הפוגה משתנה יחסו של הכתב אל הלשון שהוא מייצגה: יש והוא מתואם תיאום מלא להגייתה, אך אחרי זמן־מה מפגר הכתב אחרי התפתחות ההגאים, והוא הופך לכתב היסטורי, המייצג את תולדות המלים יותר מאשר את המלים עצמן. לעתים באה תמורה, המקרבת שוב את הכתיב ללשון, והמשחק מתחיל מחדש, אולם יש וכל שיטת הכתיב או אף מהותו של הכתב מתחלפת באחרת.

תהליך זה נובע בחלקו מן ההבדלים שבין יחס הלשון והכתב לחברה. השינויים בלשון הם בדרך כלל פועל יוצא מכוחות שאין לחברה שליטה עליהם. רק לעתים רחוקות מצליחה השפעה מכוונת על מהלך התפתחות הלשון. התפתחות זו לעתים מהירה ולעתים איטית, אך היא זורמת ללא הפסק. כנגד זאת, הכתב, מעצם תפקידו כקובע דברים לאורך זמן, הוא שמרני יותר. הכתב הנלמד מאוחר יותר מן הדיבור, ובצורה מאורגנת יותר, ובתרבויות רבות רק ע"י עילית קטנה בחברה, נוטה יותר לשמור על דפוסיו, ולהתפתח בדילוגים ולא בזרימה. כן הוא ניתן הרבה יותר להשפעה מכוונת, ורבים משינויי מתכוננים כרפורמות.

כשאנחנו מדברים על לשון אנושית, אנו נוקטים בלשון הפשטה. "לשון" קיימת במציאות רק כאחת מאלפי הלשונות שהתהלכו ומתהלכות בין בני אדם, וכל אחת משמשת בימי חלדה חברה מסוימת. סוגי כתב יכולים לשמש עמים אחדים, שהמשותף ביניהם הוא דק מלאי האותיות. אותו כתב משמש את הלשון בהיותו כרוך יחד עם כתיב, ואותה חטיבה של כתב־וכתיב היא המיוחדת ללשון ומייצגת אותה. כמו שלשונות מושפעות מלשונות אחרות עקב מגע בין עמים, כך גם כתב וכתיב מושפעים ממגע זה. יש הרבה דוגמאות של שינויים בכתב, שהוגהו אך ורק בשל יצר החיקוי הנובע מיוקרתו של הכתב המחוקה או בגלל יתרונותיו האמיתיים או המדומים.

כתבנו העברי עבר כמה וכמה תמורות. פעם אחת החלפנו את צורתו החיצונית, מן הכתב העברי הקדום לצורת הכתב הארמי. אחר כך החלפנו את שיטתו

תיקון הכתיב העברי

העיצורית הצרופה בשיטה של ייצוג חלק מן התנועות. לבסוף הנהגנו שינוי נוסף ומרחיק-לכת, בהכניסנו את האפשרות של סימון כל התנועות, של מבטא אותיות מסוימות ושל ההכפלה, באמצעות שיטות הניקוד השונות, שמכולן שרד הניקוד הטברני. ואל נשכח להזכיר תמורה נוספת: הנהגת האותיות הסופיות כמנפץ. התמורות הללו לא היו שלמות. הכתב העברי הקדום היה בשימוש במשך מאות שנים בצד הכתב המרובע, ונשאר עד היום בשימוש אצל השומרנים. אמות-הקריאה לא הונהגו אף פעם בשיטתיות, ונוצר הבדל רב בין כתיב המקרא (וטכסטים מנוקדים אחרים בימה"ב) ובין הכתיבה הרגילה, שבה שימשו יותר אמות-קריאה. רק בשנת תשכ"ח קבעה האקדמיה ללשון העברית באישורו של שר החינוך כללים מחייבים לכתיבה ללא ניקוד. אולם עד עתה, בשנת תשל"א, עדיין לא נמצא הכתיב הרשמי הזה בשימוש יומיומי. שימוש בניקוד, כאמור, הונהג רק במקרא, בשירה, בסידורי תפילה, ובימינו אף בספרי-ילדים ובספרי-לימוד לעולים.

מסתבר, שלא רק החלפת הכתב העברי בכתב הארמי הייתה עניין של השפעה מן החוץ. גם הכנסת אמות-הקריאה יש לה מקבילות בארמית ובפונית, ולא מן הנמנע שהושפעה גם מן היוונית, שסימנה את התנועות בתוך השורה. סימני תנועות הנוספים לאותיות-העיצורים חודשו לראשונה בהודו, אחר כך באיתופיה (שהיו לה קשרי סחר עם הודו), אחרי זה בערבית ובסורית, ולאחרונה בעברית, ועדיין לא בדור אם סדר הזמנים טומן בחובו גם סדר השפעות. בכתבים ההודיים ובאי-תיופית נעשו התנועות לחלק אינטגרלי מן הכתב, ואי אפשר לכתוב בלעדיהן; אולם בערבית, בסורית ובעברית נשארו כתוספת של רשות, נפרדות גם מבחינה גראפית. אולם השפעת-החוץ הייתה רק בחינת גירוי. השינויים הגדולים בשיטת הכתב העברי באו בתקופות של תמורות בחברה היהודית: שיבת ציון, תנועת הפרושים, התהוות יהדות ימה"ב אחרי הכיבוש הערבי. בניגוד למה שקרה בדרך כלל בתולדות כתבים אחרים, לא הייתה מטרת השינויים להתאים את הכתב והכתיב להתפתחות הלשון, אלא לשמר את הלשון ולהבטיח את המשכייתה ללא שינוי.

המהפכה החברתית העצומה של תחיית העם, הלשון והמדינה נטעה את ההרגשה, שהכתב העברי טעון שיפור והשלמה, כדי להתאימו לצרכיה של החברה הישראלית והיהודית החדשה. הרגשה זו הולידה גישושים רבים, בחלקם הגדול אצל יחידים, אך גם במוסדות כגון ועד-הלשון והאקדמיה ללשון העברית, ואף הוקמה "תנועה למען כתיב עברי חד-משמעי". גם פעולת האקדמיה משנת תשכ"ח בהסדרת כללי הכתיב חסד-הניקוד היא רק צעד לקראת יצירת כתב נוח וקל לכל אדם בישראל. בשעה זו של לבטים נקט פרופ' ורנר ויינברג ביזמה ברוכה, וסיכם את ההצעות המרובות לשיפור הכתב והכתיב, שפורסמו מאז תחיית הלשון. העמל הרב, שהושקע באיסוף ובניתוחן של ההצעות, יסייע בידי מי שיבוא עתה

עם הספר

להציע הצעות חדשות, ולא יחזור על מה שנאמר כבר. ריכזם של כל הרעיונות יחד יסייע למתכנני הלשון לעמוד בצורה ברורה יותר על הבעיות, ומי יודע אם לא יעודר ספר זה מישחו למצוא פתרון, שיספק הן את דרישות ייעול הכתב ככלי־תקשורת, הן את דגשי זיקתנו הנפשית העמוקה לכתב העברי המסורתי ולספרים, אשר כתב זה הוא חלק בלתי נפרד מהויותם.

מעבר לכל חישוב תועלתי, הרי חיפושיהם של כל כך הדבה אנשים מוכשרים ובעלי מעוף למען פתרון בעיה כה סבוכה, הם פרק מרתק בתולדות הרוח של עמנו, והמחבר הצליח לשמור, למדות הניתוח הטכני הקר, משהו מן הלהט ומחדרת־הקודש המפעמים בגישושיהם של רוב המציעים.

פרופ' חיים רבין

האוניברסיטה העברית ירושלים.